

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ КОД ПОМОРИШКИХ СРБА

Овај рад настао је на основу информација прикупљених на терену, тј. у насељима Наћфала (Велико Село) и Моноштор са подручја жупаније Арад, где је раније живела велика заједница Срба. Рад представља покушај да се утврде заједнички свадбени елементи, као и они које се разликују, а представљају свадбену терминологију са овог географског простора, као и називи игара и песама које су се том приликом изводиле.

Кључне речи: свадба, Срби, Поморишје, музика, певање, народ, село, кумови.

1. Увод

У свом овоземаљском животном циклусу сваки појединац има своје одређене моменте који га дефинишу и који му обележавају и печатају постојање. Један од таквих тренутака у животу појединца јесте и свадба.

Православље сматра венчање двоје разнополних особа Светом Тајном, пошто се супружници сједињују у брачну заједницу у времену и вечности. На тај начин супружници постају једно духовно тело, односно једна целина, иако су то заправо две различите личности.

По традицији и народном веровању сматра се да је сваки брак ваљан, регуларан и пуноправан у сваком погледу једино ако се испоштују и испуне сви momenti, радње и ритуали које подразумева овај чин, а то су: просидба, уговор, веридба, довожење невесте у младожењин дом, превоз младиног штафира, посипање житом, вођење младе око огњишта, клањање кућном прагу (Марковић, 2017: 8)

Очигледно је да се свадбени ритуал не односи само на будуће супружнике, већ се то одражава на скоро целу заједницу коју сачињавају две породице које се венчањем њихове деце сједињују и успостављају међусобне сродничке везе.

Свадба као појам али и као чин подразумева три кључна момента: предсвадбене припреме и обичаје везане за те припреме, обичаје на сам дан свадбе, као и радње и обичаје после свадбе (види и Бандић, 2004: 225).

За разлику од данашњег модерног и савременог начина организовања градске свадбе, раније али и данас, по селима где се још организују сеоске свадбе, ова три кључна момента означавала су учешће и уплитање не само двеју породица већ и већинског дела сеоске заједнице. Углавном још и данас

¹ avasrb@yahoo.com

приликом организовања сеоских свадби, али и појединих градских али традиционалних свадби, додуше све ређих код Срба, ова три поменута момента означавају „јединствену ритуалну целину у оквиру које сваки од њих има свој назив и извесну самосталност и заокруженост” (Златановић, 2003: 25).

За обраду у овом раду одабрао сам два поморишка насеља, Наћфалу (*Satu Mare* или *Велико Село*) и Моноштор (*Mănăştur*). Оба ова села припадају арадској жупанији, а занимљива су по томе што су то мале или веома мале српске заједнице у Поморишју. Наћфала је до пре пет–шест деценија била повећа српска заједница, а данас Срби представљају око 10% целокупног становништва. Моношторска заједница је одувек била мешовита, српско-румунска, с тим што је румунско становништво било процентуално бројније, а то је довело и до деобе заједнице и Цркве 1896. год. Тада су моношторски Срби морали да напусте заједничку цркву и себи саграде нову. Данас у Моноштору српску заједницу чини свега 9 домова и 17 душа, од којих још само две мушке особе говоре српски, остали делимично разумеју, али не говоре српски. Мој казивач из Моноштора је управо један од двојице мушкараца који говоре српски, док су тројица казивача из Наћфале добри говорници српског језика.²

2. Предсвадбени обичаји

2.1. Место и начин упознавања младих

О месту и начину упознавања младих говоре наративи забележени од казивача на терену.

Моноштор: „Млади су се између њих договарали куда и ди да се састанеду. У Ускршњи пост омладина се скупљала на излаз и овде се сиграли игре за младе. Олкуца³ (Olcuța) се звала ова игра. Момак и девојка су седели један поред другог и сви су седели у круг. Ондак онај који је био насред круга је пито једног момка да ли му је добра олкуца (тако се казало за девојку која је поред њега). Ондак овај је требо да одговори. Ако је казо да је добра његова олкуца, ондак је све било добро, а ако је казо да није добра, ондак је променио са оном коју је тео. Тако су се млади познавали и неки су се и заволели и после су се узели”. Исто су се млади састајали и на... шезатори (șezătoare)⁴ Ту су се млади скупили и играли оно што им је свиро један ар-

² Казивач из Моноштора је Љубомир Драган, рођен у Моноштору, 15. новембра 1927. год. Троје казивача из Наћфале је рођено у Наћфали: Светислав Петков, рођен 13. маја 1944. год.; Слободанка Петков, девојачко презиме Галетин, рођ. 20. фебруара 1951. год.; Дејан Петков, рођен 18. марта 1942. године. Свима њима најискреније благодарим за сву помоћ и пружену подршку.

³ Олкуца у преводу са румунског језика значи *шоља или мањи бокалчић*.

⁴ Шезатоаре (Șezătoare) у преводу са румунског језика означава *седељка*.

моникаш у арманику сас дугмађама. И овде су се млади познали, а они који су се заволели су казали родитељима и ондак су ишли да тражиду девојку. Родитељи момкови су ишли код младе кући. (Љубомир, 92 г.)

Наћфала: „Као дете ја сам запамтио око три породице Румуна. У то време је дошо један човек са фамилијом из Марамуреша. Кад је стиго оде, се изразио да је дошо у Америку. Одонда је остао Американац. Тако су га сви звали. А он се звао Балеа Думитру. У камин, данас кажу Дом културе, сваке Недеље по подне или увече су свирали тамбураши и било је игранка”. (Светислав, 75 г.)

„У камин су се састајали момци и девојке, на игранку, и оде су се договарали ко ће са ким да иде”. (Слободанка, 68 г.)

2.2. Просидба младе

У Моноштору су у вечерњим сатима родитељи са сином, будућим младожењом, ишли на договор и просидбу. Уколико би се обе стране усагласиле, будући пријатељи би се договарали око припремања свадбе, али и око мираза обоје младенаца.

У Наћфали „на просидбу се носила јабука, а млади поклон. Јабука је требала да буде велика, лепа и накићена металним лејима. Ову јабуку су чували до на свадбу кад је млада бацила преко главе ондак кад је изишла из куће” (Слободанка, 68 г.).

Будући свекар и свекрва су том приликом носили поклон којим су даривали будућу снајку, а то је био материјал од којег је млада шила себи хаљину. Било је и случајева да су приликом просидбе доносили прстен или златан ланчић и тиме даривали будућу снајку.

У оба села, уколико би се договорили, тада би одредили и датум веридбе, а она је, по правилу, увек била две недеље пре венчања.

2.3. Веридба или прстеновање

Раније се чин оброчења младенаца или веридба вршила увек недељом, после завршене Свете литургије. Веридби су присуствовали верници који су се већ налазили у светом храму, као и породица и рођаци. По сведочењу казивача, у Наћфали приликом веридбе присуство кумова није било обавезно.

Након завршеног црквеног чина будући младенци са родитељима и рођацима ишли су у дом младе, где је био послужен свечани ручак. За трпезом се служила „живинска супа, римфлајш: сос од парадајза, гибаница укисело са маком, орасима и сиром од краве. После су давали и тарту (Слободанка, 68 г.)”, а од пића се служила само ракија и вино. „Пиво не, то је сад на моду. Ондак није било, само ракије и вина” (Дејан 77 г.). На питање да ли је тада у младином дому свирала музика, сви казивачи су одговорили да је било музике, односно да је за ту прилику свирао „само један армоникаш”.

2.4. Буклијаши

Буклијаши су углавном младе особе, пријатељи младе и младожење, који су имали улогу да иду по селу и позивају на свадбу. У Моноштору су раније буклијаши ишли по селу пешице или јашући на коњима. Касније су буклијаши ишли на каруцама, које су вукла два, ређе четири коња, окићена ланеним тканим пешкирима и прапорцима. На каруцама је увек седео и један хармоникаш и све време свирао.

Буклијаши су били „везани с кошуљама, а на кошуљу је била уваћена гранчица од розмарина. И гранчица је била накићена кратким пантликицама разне боје. Сваки буклијаш је имо чутуру, дрвену чутуру“ (Дејан 77 г.). „Чутура је била увијена у велику марамицу и на марамицу је опет било метут розмарин“ (Светислав 75 г.).

Званице из других места буклијаши су звали две недеље пре венчања, док се по селу звало недељу дана пре свадбе. Данас се практикује да рођаке и остале званице који нису из места на свадбу не зову буклијаши, већ будући младенци или њихови родитељи.

У Моноштору је био обичај да у суботу, пре свадбе, младожења код своје куће организује такозвано „момачко вече“ и своје званице послужи предјелом и пићем.

3. Свадба

И у Моноштору и у Наћфали свадбе су се увек одржавале у недељни дан, а младенци су се венчавали после завршене Свете Литургије.

У оба села, у недељу ујутру око девет сати, код младожење би почеле да се окупљају званице. Овде је обавезно долазила „музика“, односно свирачи и свирали су бећарце, сватовце и друге веселе песме. Нису свирана кола за игру. На средини авлије постављао се сто, а на њему „праснина“, односно све оно што се спремао као предјело. „Е, па било је исечено картабоше, крвавице, чваргле, било је чварке, леба дабоме, а од пића само ракија и вино“ (Дејан 77 г.).

У Наћфали је свадбена колона од младожењине куће, у пратњи свираца и предвођена младожењом којег је пратила његова сестра или ближа рођака, ишла најпре по девера, па старог свата и потом по кума.

У Моноштору кум се такође припремао да дочека и послужи младожењу и његове госте. На столу је постављена „гибаница укисело са маком, орајима и сиром“, а од пића сватови су служени ракијом и вином. Обичај је био, а и данас се чува, да се од кума, свадбена поворка враћа код младожење, где се „међу привези куму и куми, старом свату и старосфатици и деверу и деверуши. То су материјали за кошуљу код мушкараца и за хаљину

код жена” (Слободанка, 68 г.). „Код младожење се метне кум за астал и послужи фаширтне и остале праснине” (Дејан 77 г.).

Од своје куће младожења, на челу са кумом, старим сватом и осталим званицама, праћен свирачима, одлази младиној кући. Уколико је млада у селу, онда сватови одлазе пешке. Уколико је млада била из другог села, раније се ишло каруцама, запрежним колима, а данас аутомобилима.

По селу су свирци свирали бећарце и сватовце и певало се. Букијаши су све који су били на улицама, испред кућа, на рогљевима, нудили да попију гутљај ракије „у здравље младенцима”.

У Наћфали млада је чекала свога изабраника, кумове, старог свата, девера и све остале званице на улазним вратима куће, држећи у руци флашу са ракијом и свима је наздрављала. Сватови су прилазили невести, пољубили је и даривали парама. Чим уђу у кућу, „у собу у коју се дочекују гости, млада почиње да везује дарове куму, куми, деверу, деверуши, старом свату и старосватици, свекрви и свекру” (Слободанка, 68 г.). „Сваки кога млада веже, пољуби младу и дарива је новцем” (Дејан 77 г.).

Док се кум смешта уз сто, млада се убрађује. „Млада је већ обучена у белу хаљину, тако дочека госте, а сада је само међу на главу венац и вал који је доно девер. За то време свирци свиру и певу” (Слободанка, 68 г.).

Чим је млада убрађена, узима је девер и крећу према цркви. На излазним вратима млада стаје, окреће се леђима и преко главе баца јабуку коју је добила приликом просидбе или пак другу лепу и свежу, украшену металним новчићима. Према народном веровању, она девојка која буде ухватила јабуку следеће године ће се венчати, па су се због тога при хватању јабуке окупљале само неудате девојке. Дешавало се некада да јабуку ухвати удата жена и онда су почињале шале на рачун дотичне и настајао би смех.

Након тога сватови крећу према цркви. Испред свих иду *енге*. То су две млађе девојке, углавном младине најбоље пријатељице. Оне су преко рамена носиле даривани материјал – какву тканину, ређе свилу, а носиле су и украшене свеће. Иза њих иде млада, коју води девер. Иза младе следи младожења, а са једне и друге стране чувају га кум и стари сват. До цркве иду овим распоредом, а „свирци су последњи. Они тераду ову поворку” (Дејан 77 г.).

После венчања из цркве први излазе млада и младожења, а иза њих су кумови. Народ и остали сватови чекају испред цркве, а обичај налаже да сада кум и кума, са једне и друге стране, у народ бацају новчиће и бомбоне. Из народа поједини вичу „кес куме”.

У **Моноштору** се после венчања одлазило на ручак у кућу код младе или младожење или, у новије време, у „камин” односно Дом за културу где је постављена трпеза за све званице. Било да се ручак служио у кући или у дому, сто за којим су седели младенци и кумови увек се поставља на централно место. Број званица није премашивао стотинак особа. На том свеча-

ном ручку и јеловник је био уобичајен. Служила се пилећа или говеђа супа, кромпир, кувано месо са сосом од парадајза, белог лука или рена, печено живинско или свињско месо са кромпир-пиреом и салатом од купуса. Будући да су свадбе биле мешовите, српско-румунске, служила се и сарма. Од пића се служила вода, ракија и вино. Жене су спремале и „тесто укисело”, односно тесто умешено са квасцем, а то су „гибаница” са маком, орасима и сиром. Торта се појавила много касније.

Свирци који су били мештани⁵, свирали су по једном одређеном канону. Свирао се сплет српских кола: мало и велико коло, сељачица, жикино коло, кукуњешће, а од румунских кола свирало се: хора, жок де дој, инвартита.

У Наћфали је био мало другачији обичај од оног у Моноштору, можда и због тога што су мештани били имућнији од Моноштораца.

По излазку из цркве и овде је кум бацао метални новац, а кума бомбоне. Сватови су потом одлазили младиној кући на ручак. И Наћфолци су служили супу, римфлајш (кувани кромпир, месо и сос), а потом је послужено свињско или телеће печење са кромпир-пиреом као прилогом и салатом од купуса. У Наћфали су осим гибаница служили и торту, а од пића воду, ракију и вино.

Будући да су Наћфолци били компактна српска заједница, свирао се као и у Моноштору сплет српских кола: мало и велико коло, сељачица, жикино коло, кукуњешће. Наћфолци нису свирали румунске игре, али су за разлику од Моноштораца свирали валцере и танго. Као и Моношторци, и Наћфолци су имали своје свирце,⁶ само што су Наћфолци у саставу оркестра имали и примаша, односно примицу. То је јасан доказ да је то био искључиво српски музички састав.

Наћфолски сватови су се задржавали код младе до четири или пет сати поподне. Тада код младе остају само њене званице да се и даље веселе, а младенци са кумом и званицама младожење одлазе младожењиној кући где их чекају младожењине званице и веселје се даље наставља у његовом дому.

⁵ Солиста и брачиста: Љубомир Драган; хармоникаши: Јонел Савулов и Аурел Ардељан; брачиста: Јулијус Јанош; бегеш, бас: Јоан Онин и виолина Јоан Лехатски. Ово друштво је оформљено након Другог светског рата. Примећујемо да међу свирачима није било дувача и дувачких инструмената, па ни бубњева. Дувачи и дувачки инструменти, осим кларинета, појавили су се под утицајем румунске банатске музике, коју су, због све већег броја мешовитих свадби, почели да свирају и српски оркестри. Занимљиво је истаћи чињеницу да су све до 1896. године Срби и Румуни у Моноштору чинили једну јединствену заједницу. Након деобе, када су Срби били приморани да изађу из дотадашње заједничке цркве и 1896. саграде себи нову, садашњу цркву, међу Србима и Румунима у Моноштору појавила се велика нетрпељивост и мржња. Ако су до тада скупа певали и играли у заједничком Дому културе, сада су Срби узели у закуп једну кућу и претворили је у свој Дом. Овде се оформило ново инструментално српско друштво и свирали су за Србе. Музички састав су сачињавали: браћа Младен и Милан Рацку, брач и бегеш-бас, Сима Михајловић, брач, Васа шнајдер, виолина.

⁶ Душан Стаморан – примица; Драга Росић, Душан Попов и Миша Петков – хармоника; браћа Арон и Рада Вујин – брач; Милан Ненадов – бегеш, бас и цига Паскуц – виолина.

Кума у пратњи енга одлази кући да се пресвуче и да донесе своју погачу⁷, односно торту. Кум остаје код младожење на весељу. У одређено време младенци са поворком, праћени музиком, одлазе до кумине куће како би довели куму на вечеру. У поворци, праћени музиком, враћају се младожењиној кући. Кумину погачу носе енге. Код младожење вечера је већ спремна и треба да се послужи чорба од свињског меса, печење и кромпир-пире, салата. Сарма се не служи. Пре вечере млада дели званицама парче своје погаче-торте. Младину погачу-торту од младине куће доноси, такозвани, младини погачари.

Свадба код младожење се наставља до у касне ноћне сате, а најчешће до зоре.

У зору сватови су полазили својим кућама, па је ред налагао да се уз музичку пратњу, свечано испрате најпре кум и кума, па старојко и девер. За пратњу кума биле су спремне чезе, које је вукло магаре. Кум и кума су седали у чезе и тако су праћени до куће. „На сваки рогал се палила ватра од тулузине, свирци су свирали коло, а младенци и званице су играли околу ватре” (Дејан 77 г.). „Код кума на капију опет су палили ватру, а неко од кумових пријатеља нудио је сватове да пију *крампе*⁸ и сви су се веселили” (Светислав 75 г.). Од кума су сви ишли да отпрате старојка, па девера и на крају младенце, после чега би најближа родбина засела и наставила весеље.

4. Обичаји непосредно после свадбе (прање ногу куму)

Казивач из Моноштора није о томе причао, међутим у Наћфали се памти да је био обичај да на седам дана после свадбе младенци дођу у госте код кумова и да млада куму опере ноге. За ту прилику младенци понесу пешкир и сапун, као и поклон којим даривају кума.

Кумови поставе трпезу и своје младе кумиће понуде вечером. Било је кумова који су одбили да им млада опере ноге, а било је и оних који су волели шалу, па за ту прилику кум добро упрља ноге како би млада имала шта да опере. Данас се овај обичај више не практикује, а млади о овоме и не знају.

5. Закључак

На основу вербалних исказа испитаника, тј. казивача, овај рад има за циљ да прикаже слику наше српске заједнице од пре једног столећа па наомамо. Анализа обухвата кључни тренутак у животу појединца, најлепши

⁷ Кумина погача је тесто замешено са квасцем, стављено у плех да се испече. На крају се горњи део поспе шећером и премаже умућеним јајетом како би светлела.

⁸ Варена врућа ракија.

тренутак у његовом животу – припрему за свадбу, венчање и саму свадбу. На основу наратива о приказаним обичајима око склапања брака, организовања свадбе и свега што је са тим повезано, може се уочити јасна разлика између мултикултуралне моношторске заједнице и некада компактне српске нађфалске заједнице. Све друштвене промене које су у међувремену задесиле ове две заједнице, и не само ове, јесу: све чешћи мешовити бракови Моноштораца, прилив румунског становништва у некада српским банатским селима, међусобно мешање становништва, миграција млађих српских породица у град, нестанак деце и српске школе по нашим селима, етничке промене у српским породицама женидбом и удадбом за Румуне или инославне, нестанак старих особа које су држале кормило српских породица, утичући на ток опстанка, а у новије време и начин свирања. Оно што се на свадбама по Србији свира драстично је утицало и утиче на српске, а засигурно и румунске банатске свирце, те се сада на нашим српским свадбама у Румунији не изводе сплетови кола која су се некада свирала као обавезна на свакој свадби и наше друштво је сада калемљено новим начином свирања и тако се полако али сигурно изгубио онај прави, аутентични дух некадашње српске свадбе у Румунији. Занимљиво је да је србијански начин свирања и музика која се сада свира на свадбама по Србији продрла и у румунски мелос, те је дошло до јаког и великог прожимања.

Још један од фактора који доприносе губљењу идентитета аутентичне српске свадбе у Поморишју, односно у Банату, јесте и начин и место одржавања свадбе. Данас су веома ретке свадбе, а поготово српске, које се још одржавају на селима и по домовима културе. Свадбе се данас одржавају по градским салама и локалима, па ни о чему више не треба бринути пошто се све у дотичном локалу среди и организује. Велики број младенаца данас одустаје од традиционалних свадбених поворки по градским улицама пошто је то неизводљиво, као и од свих или појединих обичаја и ритуала који су претходили самом чину венчања и весеља. Фактор који је у томе одлучујући јесте комотност самих младенаца, ужурбаност да што пре дођу у салу, несмотреност и немарност према свом личном идентитету, као припадника једног одређеног друштва, једног народа пребогате историје, духовности, културе. Свакако да и овај рад јесте још један у низу истраживања која се под хитно морају обавити на терену, док још постоје аутентични казивачи, сведоци онога што је некада било и што ваља забележити и сачувати, новим методолошким приступом, у својству активног учесника, посматрача и записивача начина на који се данас организују и врше српске свадбе, у мери у којој их још има.

Литература

- Бандић, 2004: Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова* Београд: Нолит.
- Марковић, 2017: Д. Марковић, *Српски свадбени обичаји у Војводини* Нови Сад: Музеј града Новог Сада.
- Златановић, 2003: С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету* Београд: Етнографски институт Сану.

Blagoje Čobotin

WEDDING CUSTOMS AT SERBIANS LIVING IN MUREȘ RIVER MEADOW

Summary

This work is conceived according to the information that I collected from the local knowledge, more exactly in the villages of Satu Mare (Nacifala) and Mănăștur, in Arad County, where there used to be a very strong Serbian community in ancient times.

I have tried to identify the common elements, as well as the specific ones, connected to wedding customs in this part of the country, the variety and the denomination of dances and songs.

Key words: Wedding, Serbians, Mureș River Meadow, music, songs, people, village, godparents.